

ΜΑΘΗΜΑ 1: ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Β. Παπαδιώτη-Αθανασίου &

Λ. Σοφτά-Nall,

Κεφάλαιο 2

Στο

Σχολές οικογενειακής –Συστημικής

Θεραπείας, 2018

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Τα γεγονότα που ακολούθησαν μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο στη χώρα μας καθυστέρησαν σημαντικά την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας.
- Από το 1950, σε μία πορεία ανάλογη με εκείνη των δυτικών χωρών, αρχίζει η εκβιομηχάνιση και ο πληθυσμός μεταναστεύει από τις μικρές κοινότητες στα μεγάλα αστικά κέντρα.
- Η αλλαγή της κοινωνίας από αγροτική-γεωργική σε αστική-βιομηχανική είχε ως συνέπεια μία σειρά από αλλαγές για το άτομο και την οικογένεια.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

Οι αρχές της ισότητας που άρχισαν να επικρατούν στη βιομηχανική περίοδο, είχαν ως συνέπεια περαιτέρω αλλαγές. Οι κυριότερες από αυτές ήταν η δημιουργία της πυρηνικής οικογένειας στη θέση της εκτεταμένης, η είσοδος των γυναικών στον χώρο της αμειβόμενης εργασίας, η μείωση των γεννήσεων, η μείωση των γάμων και γάμοι σε μεγαλύτερες ηλικίες τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες, η αύξηση των διαζυγίων και η αλλαγή ρόλων μεταξύ των δύο φύλων.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

Εκτός από την εσωτερική μετανάστευση, η μετανάστευση στο εξωτερικό ήταν μια άλλη σημαντική αλλαγή για την ελληνική κοινωνία. Η μεταπολεμική μετακίνηση των Ελλήνων για το εξωτερικό ήταν μεγάλη εξαιτίας της υποαπασχόλησης και του χαμηλού εισοδήματος στις αγροτικές περιοχές και των προβλημάτων που προέκυψαν εξαιτίας των αντιποίνων μετά το τέλος του εμφυλίου (πολιτικοί πρόσφυγες).

Κατά τη δεκαετία του 1960, υπολογίζεται ότι το 20% περίπου του ελληνικού πληθυσμού μετανάστευσε στις ΗΓΙΑ, τον Καναδά, την Αυστραλία και τη Γερμανία (Terperoglou & Tzortzopoulou, 1996).

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, μεγάλος αριθμός παλιννοστούντων, ιδιαίτερα από τη Δυτική Γερμανία, άρχισε να επιστρέφει στην Ελλάδα (Πετρόπουλος, 1990), ενώ από τις αρχές του 1980 και ως το 1990 περίπου, εισήλθε μεγάλος αριθμός μεταναστών και προσφύγων από άλλες χώρες.
- Την περίοδο αυτή και ως την έναρξη της κρίσης, η Ελλάδα έγινε χώρα υποδοχής οικονομικών μεταναστών από άλλα κράτη, κυρίως από την Αλβανία, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, την Ουκρανία και την Πολωνία.
- Σύμφωνα με στοιχεία της απογραφής της ΕΣΥΕ, το 2001, οι νόμιμοι μετανάστες ανέρχονταν σε 762.000 και οι μη νόμιμοι υπολογίζονταν σε 500 ως 800 χιλιάδες. Υπολογίζεται ότι το 2006 ο συνολικός αριθμός των ξένων που ζούσαν στη χώρα μας ως νόμιμοι και μη νόμιμοι ανέρχονταν στο 15% του πληθυσμού με την τάση αυτή να αυξάνεται (Ρωμανός, 2006). Οι πληθυσμιακές αυτές αλλαγές κατέστησαν την ελληνική κοινωνία, από το 1970 και μετά, πολυπολιτισμική.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Διεργασίες που σε άλλες χώρες διήρκεσαν 150 περίπου χρόνια, στην Ελλάδα έγιναν σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα. Οι ταχύτερες αυτές μεταβολές επηρέασαν την ελληνική οικογένεια με πολλούς και ποικίλους τρόπους.
- Συγκεκριμένα, ο μετασχηματισμός της οικογένειας από ευρεία σε πυρηνική ήταν μ από τις πρώτες επιπτώσεις. Η ευρεία οικογένεια αποτελούσε τον χαρακτηριστικό τύπο της ελληνικής παραδοσιακής οικογένειας, εξυπηρετώντας λειτουργικούς σκοπούς (για παράδειγμα, στις αγροτικές κοινωνίες, όπως ήταν για πολλά χρόνια η Ελλάδα χρειάζονταν πολλά χέρια για την καλλιέργεια της γης).
- Η ευρεία οικογένεια, όμως συναντάται και σε περιοχές στις οποίες οι άνθρωποι ασχολούνταν με την αλιεία και το εμπόριο (Γεώργας, 1990).
- Στην παραδοσιακή οικογένεια, ο «κύκλος των δικών» αποτελούσε τη βασική δομή που καθόριζε τη δημιουργία αξιών και πεποιθήσεων. Απαρτιζόταν από μέλη τι εκτεταμένης οικογένειας, συμπεριλαμβανομένων των εξ αίματος και των εξ αγχιστείας συγγενών και φίλων, ανθρώπων, δηλαδή, «που ενδιαφέρονται για μένα» και που θα με βοηθήσουν σε περίπτωση ανάγκης» (Triandis & Vassiliou, 1972* Triandis, 2001

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Φαίνεται, ωστόσο, ότι η ευρεία οικογένεια εξακολούθησε να λειτουργεί με άλλη μορφή.
- Στις ελληνικές και ελληνοκυπριακές κοινωνίες, η οικογένεια λειτουργεί με την εκτεταμένη της μορφή, παρόλο που είναι πυρηνική, μέσα από ένα πλέγμα διαδικασιών, όπως είναι η συχνότητα των επαφών και η επικοινωνία μέσω τηλεφώνου. Διαπιστώθηκε ότι οι στενοί συγγενείς -όπως οι μητέρες και οι γονείς, τα πεθερικά, οι αδελφές, οι θείοι, οι θείες και οι παππούδες- ζούσαν σε κοντινά ή στα ίδια κτίρια και είχαν συχνές επαφές και επικοινωνία, τηλεφωνική και προσωπική. Φαίνεται, επομένως, ότι έστω και αν η συλλογικότητα έχει μειωθεί στην Ελλάδα, σε σύγκριση με άλλες βορειοδυτικές ευρωπαϊκές κοινότητες, η ευρεία οικογένεια εξακολουθεί να υφίσταται με πολλούς τρόπους.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Η ανάπτυξη της νέας τεχνολογίας την εποχή της πληροφορικής δημιουργεί

-σε διαγενεακό επίπεδο- μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις γενιές. Όπως γράφει ο Τσαούσης, εξετάζοντας τις επιδράσεις της σύγχρονης ευρωπαϊκής οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής στην οικογένεια:

«Η νέα γενιά θα τείνει να μιλά μιαν άλλη γλώσσα, να εκφέρει έναν άλλο και διαφορετικό λόγο και να ζει σε έναν άλλον κόσμο από την παλιά γενιά. Τα κοινά σημεία επαφής θα τείνουν αραιώνουν και να εξασθενούν» (Τσαούσης, 1994, σελ. 40).

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Ο μετασχηματισμός της ελληνικής κοινωνίας μεταπολεμικά και οι επιρροές από τη δυτικοευρωπαϊκή κουλτούρα επηρέασαν και την ελληνική οικογένεια. Σε εκτενή ανάλυση των αλλαγών που συνέβησαν στη δυτικοευρωπαϊκή οικογένεια, απόρροια των ευρύτερων ιστορικοκοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών εισροών, οι Πρεσβέλου και Ρήγα (2010, σελ. 637, 638) αναφέρουν:
- *«Η μεταπολεμική σύγχρονη οικογένεια αλλάζει πολύ σε σχέση με την προπολεμική. Ανακαλύπτει νέες διόδους αξιοποίησης των ενδόμυχων και έκδηλων ονείρων της, αλλά διατηρεί ανέπαφες τις θεμελιώδης ανάγκες ενός καλά επιλεγμένου οικογενειακού "ευ ζην". Πώς το κατορθώνει αυτό:*

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Ο δεσμός αποκτά μεγάλη σημασία συχνά σε βάρος του θεσμού.
- Οι σχέσεις του ζευγαριού γίνονται πιο έντονες και απαιτητικές.
- Η έννοια του παιδιού “ελαστικοποιείται”, με την έννοια ότι η σύγχρονη οικογένεια συνενώνει παιδιά από προηγούμενες σχέσεις των συντρόφων.
- Η συναναστροφή, η συνεπιμέλεια και η συνευθύνη αποτελούν αντικείμενο πειραματισμού στον οικογενειακό χώρο για τους γονείς, με συμπεριφορές και σχέσεις αρμονικές με τα παιδιά ανάλογα με τις επιθυμίες και τις ανάγκες της κάθε οικογένειας.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Οι σχέσεις με την ευρύτερη οικογένεια χάνουν σε συχνότητα, αλλά κερδίζουν σε ένταση και σε βάθος, η δε ανάληψη των ευθυνών για τις ανάγκες των ηλικιωμένων συγγενών επιμερίζονται ανάμεσα στο κράτος πρόνοιας και στην οικογένεια.
- Η οικογένεια κατέκτησε πολλά δικαιώματα όπως γονεϊκές άδειες για τη γυναίκα και άνδρα.
- Ωστόσο, έγινε πολύ ευαίσθητη στη φθορά: με μεγάλη ευκολία διαλύεται και με την ίδια ευκολία επαναδημιουργείται, συχνά σε πειραματικό επίπεδο (δεδομένου απορρίπτει κανονιστικές συμπεριφορές του παρελθόντος), με τους πειραματισμούς να μη λαμβάνουν πάντοτε υπόψη το συμφέρον των παιδιών».

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Η ελληνική οικογένεια, παρόλο που παρουσιάζει μικρότερες αλλαγές σε σύγκριση με τη δυτικοευρωπαϊκή, ακολουθεί παρόμοια τάση (Μαράτου & Αλιπράντη, 2010).
- Φαίνεται ότι οι σημαντικές αλλαγές στην οικογένεια μετά το 1950 και 1960, προς τη μορφή της, αναφέρονται στη γαμηλιότητα (μείωση των γάμων μετά το 1960 και γάμος σε μεγαλύτερες ηλικίες), στα διαζύγια που αυξάνεται σταδιακά ο αριθμός τους ιδιαίτερα μετά το 1990, στη μείωση του μέσου μεγέθους των νοικοκυριών, στην αύξηση των μονομελών νοικοκυριών, και στην αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Παρουσιάζεται, επίσης, ένας νέος τρόπος οργάνωσης της συζυγικής σχέσης και οικογένειας, η συμβίωση χωρίς γάμο και η αναγνώριση άλλων διαφορετικών μορφών οικογένειας και ζευγαριών, όπως τα ομόφυλα ζευγάρια (Μαράτου-Αλιπράντη, 2010). Με τη νομιμοποίηση της ελεύθερης συμβίωσης, από το 2008 με τον νόμο 3719/08 η πολιτεία έχει αναγνωρίσει στα ζευγάρια που συμβιώνουν τα ίδια δικαιώματα υποχρεώσεις με τα ζευγάρια που έχουν κάνει θρησκευτικό ή πολιτικό γάμο.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Η εργασία επίσης, της γυναίκας και η άνοδος του μορφωτικού της επιπέδου, ιδιαίτερα μεταξύ της νεότερης γενιάς, επιτάχυνε τη μείωση στη διαφοροποίηση των ρόλων μεταξύ ανδρών και γυναικών. Οι σχέσεις μεταξύ των φύλων, από συμπληρωματικές που ήταν ως το 1970, άρχισαν να γίνονται περισσότερο συμμετρικές (Μουσούρου, 1998' Συμεωνίδου, 2005).
- Παρ' όλες τις αλλαγές στους ρόλους των συντρόφων στην οικογένεια, οι γυναίκες, ιδιαίτερα στην ελληνική κοινωνία, έχουν το μεγαλύτερο βάρος στις οικογενειακές υποχρεώσεις και κατέχουν υποδεέστερους ρόλους στον επαγγελματικό χώρο (Μαραγκουδάκη, 1997).
- Σε μία έρευνα που διενεργήσαμε στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων το 2005 για την κατανομή των οικογενειακών υποχρεώσεων ανάμεσα σε γυναίκες που κάνουν καριέρα και τους συντρόφους τους (το ερωτηματολόγιο το συμπλήρωσαν οι γυναίκες), ανέφεραν ότι σε ποσοστό 77% είχαν οι ίδιες την ευθύνη για τις δουλειές του σπιτιού, και σε ποσοστό 90% για τα παιδιά.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Γενικά, από πολλές έρευνες τονίζεται ότι η ελληνική οικογένεια είναι πιο συντηρητική στις αλλαγές σε σύγκριση με τη δυτικοευρωπαϊκή, και παρουσιάζει μικρότερα ποσοστά διαφορετικών μορφών οικογενειών, ωστόσο ακολουθεί τις ίδιες τάσεις. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα, μολονότι υπάρχει μικρότερος αριθμός διαζυγίων από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, ο αριθμός αυτός αυξάνεται σταδιακά (Συμεωνίδου, 2005' Μαράτου-Αλιμπράντη, 2010).
- Ως γενικότερο συμπέρασμα σχετικά με την οικογένεια στη μετανεωτερική περίοδο, φαίνεται ότι με την αυτονόμηση του ατόμου η οικογένεια χάνει μέρος της εξουσίας που είχε στην προηγούμενη περίοδο και δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στις προσωπικές επιλογές του ατόμου ως προς τον τρόπο που θα οργανώσει τη ζωή του και τη συντροφικότητά του.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Σχετικά με τις αλλαγές που συντελέστηκαν στην ελληνική οικογένεια, η Χάρις Κατάκη, με βάση σχετική έρευνα (1984, 1998), επισημαίνει ότι στην Ελλάδα υπάρχουν τρεις μορφές οικογενειακής ζωής, οι οποίες αντιστοιχούν στις τρεις διαδοχικές εξελίξεις της ελληνικής κοινωνίας: η παραδοσιακή μορφή, η πυρηνική της βιομηχανικής-νεωτερικής περιόδου και η επικοινωνιακή-συναλλακτική της μετανεωτερικής περιόδου.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Μία άλλη μεγάλη αλλαγή που συνέβη τα τελευταία χρόνια στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο και την ελληνική οικογένεια επέφερε η οικονομική κρίση. Η είσοδος της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η εισροή κεφαλαίων, με τη μορφή δανείων και επιδοτήσεων που ακολούθησε, έφεραν στη χώρα μία οικονομική ευμάρεια και εύκολη σχετικά απόκτηση και κατανάλωση υλικών αγαθών. Από το 2008, όμως, η Ελλάδα μπήκε σε καθεστώς επιτήρησης της οικονομικής της πολιτικής από την Ευρωπαϊκή Ένωση και σε περίοδο οικονομικής κρίσης και λιτότητας.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Όπως αναφέρεται συχνά, η Ελλάδα αντιμετωπίζει τη μεγαλύτερη οικονομική κρίση της σύγχρονης ιστορίας (Δερτίλης, 2016). Έγιναν σημαντικές περικοπές στα εισοδήματα των εργαζομένων και των συνταξιούχων και αυξήθηκε το ποσοστό ανεργίας και ιδιαίτερα μεταξύ των νέων. Η ανεργία στην Ελλάδα, για παράδειγμα, το 4ο τρίμηνο του 2015, είχε ανέλθει στο 24,4% (ΕΛΣΤΑΤ - Ελληνική Στατιστική Αρχή, Δελτίο Τύπου, Ιανουάριος 2016).

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

Άμεσες συνέπειες της οικονομικής κρίσης ήταν:

- Η σημαντική μείωση του εισοδήματος και η αύξηση του αριθμού των νοικοκυριών και των ατόμων που ζουν στο όριο της φτώχειας ή και κάτω από αυτό (Ευθυμίου & συνεργάτες, 2013).
- Η μαζική εγκατάλειψη της Ελλάδας από νέους κυρίως ανθρώπους και η κατάστασή τους σε άλλες, κυρίως ευρωπαϊκές, χώρες. Οι περισσότεροι μεταξύ αυτών είναι πτυχιούχοι και νέοι επιστήμονες.
- Από πολλές πηγές έχουμε, επίσης, στοιχεία για την αύξηση των ψυχολογικών προβλημάτων στους ενήλικες και τα παιδιά (Μαδιανός & Οικονόμου 2014; Γιωτάκος, 2010; Αναγνωστόπουλος, 2010; Αναγνωστόπουλος & Σουμάκης 2012).

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Η νέα κατάσταση της οικονομικής κρίσης οδήγησε σε νέους προσαρμοστικούς μηχανισμούς για την αντιμετώπισή της. Πολλές οικογένειες χρησιμοποίησαν τακτικές που τους βοήθησαν να επιβιώσουν σε παλαιότερους δύσκολους καιρούς.
- Εκτός από τον δρόμο της αναζήτησης εργασίας σε άλλες χώρες, τον δρόμο της μετανάστευσης, γνωστός ανέκαθεν στους Έλληνες, η οικογένεια λειτούργησε ως ένα ισχυρό υποστηρικτικό δίκτυο για την κάλυψη τόσο των υλικών όσο και των ψυχολογικών αναγκών των μελών της.
- Για μία ακόμη φορά, η αλληλοβοήθεια και η υποστήριξη των μελών της οικογένειας και των πολιτών βοήθησαν στην αντιμετώπιση του προβλήματος της φτώχειας και του αποκλεισμού ενός μεγάλου αριθμού ατόμων.
- Πολλά νέα άτομα και οικογενειάρχες μετά την κρίση άφησαν τις μεγαλουπόλεις και δραστηριοποιήθηκαν στην επαρχία. Άλλοι μετακινήθηκαν στα σπίτια των δικών τους για να μειώσουν τα έξοδά τους.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Κυρίως, όμως, πολλοί ηλικιωμένοι γονείς μοιράστηκαν το εισόδημά τους, συνήθως τη σύνταξή τους, με τα παιδιά τους και τις οικογένειες τους. Να αναφέρουμε στο σημείο αυτό ότι τα παιδιά των ελληνικών οικογενειών έφευγαν από το σπίτι σε μεγαλύτερη ηλικία απ' ό,τι τα παιδιά των δυτικοευρωπαϊκών οικογενειών (Μαράτου-Αλιπράντη, 2010).
- Η κρίση, ωστόσο, επιμήκυνε τον χρόνο αποχώρησης. Οι παραδοσιακές στενές σχέσεις ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά στην ελληνική οικογένεια (Τεπέρογλου, 1999) και ο θεσμός της ελληνικής οικογένειας «ως ζωντανός ιστός προστασίας για τους νέους» (Πρεσβέλου & Ρήγα, 2010, σελ. 620) διευκόλυναν την υποστήριξή τους την εποχή της κρίσης.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Οι γονείς βιώνουν την κρίση με μεγάλη αγωνία και άγχος για το μέλλον των παιδιών τους. Η νέα αυτή κατάσταση, εκτός από την αύξηση των ψυχολογικών προβλημάτων, είχε ως συνέπεια τη μεγαλύτερη εμπλοκή των γονέων στη ζωή των παιδιών τους, ακόμη και σε μεγαλύτερες ηλικίες, και μεγαλύτερη δυσκολία στην αυτονόμησή τους, κάτι που αντιμετωπίζουμε συχνά ως οικογενειακοί θεραπευτές.
- Άλλες αλλαγές που παρατηρούμε στην οικογένεια κατά την περίοδο της κρίσης είναι η μείωση των γάμων, η αύξηση των πολιτικών γάμων και αντιστοίχως η μείωση των θρησκευτικών, η μείωση στον αριθμό των γεννήσεων και η αύξηση των διαζυγίων (ΕΑΣΤΑΤ, Σεπτέμβριος 2016).

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

- Όπως σε κάθε φάση κρίσης, οι άνθρωποι καλούνται να προβληματιστούν και να αναστοχαστούν.
- Από πολλές φωνές από τον χώρο της ψυχοθεραπείας, αλλά και από τον ευρύτερο ακαδημαϊκό και τον πολιτικό χώρο, αναφαίνεται η ανάγκη για ένα νέο αξιακό, πολιτικό και εκπαιδευτικό σύστημα, που σε αντίθεση με τον άκρατο φιλελευθερισμό, θα στηρίζεται σε αρχές συνεργασίας των λαών, μείωσης της συσσώρευσης αγαθών ως υπέρτατης αξίας, δίκαιης κατανομής του πλούτου και κανόνων για την προστασία του οικοσυστήματος και του πλανήτη (Πρεσβέλου & Ρήγα, 2010* Τσουκαλάς, 2014* Τσαλίκογλου, 2010* Ναυρίδης & Χρηστάκης (επιμ.), 2011).